

"ליל שימורים הוא"

פתיחת הדלת בליל הסדר: ביטחון, תקווה, וציפייה לגאולה

הר' ד"ר ג'ייסון רוגוף

פתיחת הדלת בליל הסדר היא מנהג טעון משמעות, המציג את מורכבות הרגשות היהודיים בין פחד ותקווה לגאולה. המנהג נובע משתי גישות עיקריות של הפוסקים: ביטחון בהגנת ה' בליל שימורים ומוכנות לגאולה עתידית. כיצד נפתח את דלתינו השנה? בהתמודדות עם פחד וחוסר ביטחון בעולם, או כהבעת תקווה ומוכנות לעתיד טוב יותר.

הלילות דעיקר האמנה לבטוח בשמירת הקדוש ברוך הוא.

ספר מהרי"ל, סדר ליל שני של פסח, ב (אשכנז, המאה ה'14)

לעומת זאת, ר' אברהם בן נתן הירחי (הראב"ן) מביא בספר המנהיג:

ומנהג בכמה מקומות שאין נועלין החדרים שישנים בהן בלילי הפסח, בניסן נגאלו ובניסן אנו עתידין ליגאל, דכתיב ליל שמורים הוא לה', לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית ואם יבוא אליהו ימצא הבית פתוח ויצא לקראתו מהרה ואנו מאמינים בזה ובשכר זאת האמנה ניגאל בעזרת השם וישועתו ובמהרה בימינו אמן.

ספר המנהיג, הלכות פסח, עמ' תכג-תכד (פרובנס, המאה ה'12)

לשיטת המהרי"ל, משאירים את הדלת פתוחה כהוכחה לביטחון בה' שליל הסדר הוא לילה שבו כולנו בטוחים תחת השגחתו ואיננו צריכים לחשוש ממזיקין למיניהם, כולל גנבים שיפרצו לבית מבחוץ. הראב"ן מסביר שהדלת נשארת פתוחה כדי שאנחנו

בית שבו גדלתי בארצות הברית הייתה דלת הכניסה תמיד נעולה. אני לא יודע אם זה היה כך בגלל הפחד מגנבים שהסתובבו בפדרי ניו ג'רזי או בשל החשש שחברי קהילת בית הכנסת של אבא שלי יבואו אלינו בלי התראה מראש. כשעליתי לארץ, מהר מאוד הסתגלתי לתרבות המקומית, ואת הדלת השארנו פתוחה. האמת היא שנהנתי לצעוק "פתוח" כשמישהו דפק על הדלת. אבל מאז שמחת תורה האחרון אנחנו שוב מקפידים תמיד לנעול את דלת הבית. דווקא חג הפסח גורם לי לחשוב על המשמעות של הפעולה הזו מחדש.

הראשונים מספרים על מנהג להשאיר את הדלת פתוחה בליל הסדר מפני שהוא נחשב כ"ליל שימורים", לילה שבו הקב"ה שומר על עמו באופן מיוחד. ברם, יש מחלוקת ביניהם לגבי טעמי המנהג. רבי יעקב הלוי בן משה מולין (המהרי"ל) כותב:

"בליל פסח יקרא אדם בפני מטתו ברכת המפיל חבלי שינה וקריאת שמע. אך שאר פסוקים שאומרים להצלה מהמזיקין לא צריך כי ליל שימורים הוא משומר ובא מן המזיקין. ומטעם זה אין נועלים דלתות בתים בברייח חזק כמו שעושין בשאר

הַא לַחֲמָא עֲנִיָּא

— נקודות לדיון —

- ♦ באילו מובנים אנחנו עדיין עבדים היום? איך נוכל לצאת לחופשי?
- ♦ הזמנת אורחי היא סימן לחירות, מפני שעבדים ושפחות אינם יכולים לארח. עם זאת, האם לא מאוחר מדי להזמין אותם כעת, אחרי שהסדר כבר התחיל? אולי זו הזדמנות לשאול את עצמנו: האם אנחנו משתמשים בחירות שלנו באופן הנכון? אולי לפעמים אנחנו מעמידים פנים שאנחנו יותר טובים וטובות ממה שאנחנו באמת (למשל, מזמינים אורחים כשכבר מאוחר מדי)?
- ♦ אם השימוש שלנו בחירות אינו נכון, האם אנחנו עדיין בני ובנות חורין?

— מעניין לדעת —

- ♦ זוהי ההקדמה למגיד
- ♦ זו הזמנה לאורחים ואורחות לחלוק עמנו בקורבן הפסח ובסעודת הסדר.
- ♦ מצה יכולה להיות סמל לעבדות או לחירות, וכאן היא מסמלת עבדות.
- ♦ ההגדה מתקדמת מגנות לשבח ומלמד אותנו, שגם השנה אנחנו עדיין לא לגמרי בני ובנות חורין, אבל בשנה הבאה, הכל יכול להיות!

אלא הוא הלילה שאמר הב"ה לאברהם אבינו אברהם בלילה הזה אני גואל את בניך וכשהגיע הקץ לא עבבן הב"ה כהרף עין.

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד

שני התנאים מפרשים את היקרותה הכפולה של המילה "שימורים" בפסוק כדבר שמשמור לאורך זמן. ר' יהושע סובר שהכפילות מורה על כך שכשם שנגאלו ישראל בי"ד בניסן כך הם עתידים להיגאל באותו תאריך ששמור לגאולה השלמה. ר' אליעזר חולק וסובר שהגאולה העתידית תתרחש בתשרי. הכפילות, לשיטתו, מוסברת באמצעות חזרה אחורה: התאריך היה מיועד ושמור לגאולה כבר מזמן הבטחת ה' לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, וגאולה זו יוצאת לפועל ביציאת מצרים. במילים אחרות, השאלה היא האם אותו לילה משמור מן העבר אל ההווה של יציאת מצרים (לשיטת ר' אליעזר) או מן ההווה של יציאת מצרים אל העתיד (לשיטת ר' יהושע).

הקביעה שליל יציאת מצרים שומר מן המזיקים מופיעה לראשונה בתלמוד הבבלי. בדיון בפרק האחרון של מסכת פסחים על ארבע הכוסות של ליל הסדר, החכמים מקשים: איך מחייבים אותנו לשנות דווקא

נוכל לצאת החוצה לקראת אליהו מבשר הגאולה מבלי להתמהמה.

יסוד המחלוקת נעוץ בהתפתחות המדרש על הפסוק שבו מוזכר הביטוי "ליל שימורים". התיאור של ליל יציאת מצרים בספר שמות פרק יב מסתיים כך:

לֵיל שְׁמֹרִים הוּא לַה' לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא-הַלֵּילָה הַזֶּה לַה' שְׁמֹרִים לְכָל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם.

שמות יב:מב

בדרשת המכילתא על אתר חולקים ר' יהושע ור' אלעזר על משמעותה של כפילות הלשון "שימורים" שבפסוק.

לֵיל שְׁמֹרִים הוּא לַה'. בּו נִגְאָלוּ וּבּו עֲתִידִין לְהִגָּאֵל. דְּבִרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שְׁנֵאמַר 'הוּא הַלֵּילָה הַזֶּה לַה' רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר בּו נִגְאָלוּ. לְעֵתִיד לָבֹא אֵין נִגְאָלִים אֶלָּא בְּתֻשְׁרֵי שְׁנֵאמַר 'תִּקְעוּ בַּחֹדֶשׁ שׁוֹפָר' וְגוֹמֵר (תהלים פא:ד) מִפְּנֵי מַה 'כִּי חָק לְיִשְׂרָאֵל הוּא' וְגו' וּמַה תִּלְמוּד לּוֹמֵר הוּא 'הַלֵּילָה הַזֶּה לַה'?

ארבע כוסות, כאשר לפי אמונת חכמי בבל יש סכנה הכרוכה בשתיית כוסות במספר זוגי – הדבר חושף את האדם לסכנת מזיקין.² דב נחמן, אמורא בבלי, דורש את הפסוק כתגובה לחשש:

ולא יפחתו לו מארבעה. היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה? והתניא: לא יאכל אדם תרי, ולא ישתה תרי, ולא יקנח תרי, ולא יעשה צרכיו תרי. אמר רב נחמן: אמר קרא 'ליל שמרים' (שמות יב:מב) – ליל המשומר ובא מן המזיקין.

בבלי פסחים קט"ב

רב נחמן מסביר שבבילי הסדר אין לחשוש משתייה בזוגות, משום שבאותו הלילה תמיד אנו שמורים מכל דבר שיכול להזיק. שימו לב שהמשמעות של המילה שימורים משתנה מ"דבר שנשמר לשימוש בעתיד" ל"דבר ששומר מן הדברים המזיקים בחוץ". שתייה בזוגות ביום רגיל היא סכנה מיותרת, אבל אין צורך להתחשב בכך בבילי יציאת מצרים, הלילה שבו אנו שמורים מכל רע, ליל שימורים.

בימים אלה יהודים רבים מרגישים בטוחים פחות בעולם. יש תחושת איום שמרחפת מעל הכול

עורכי הבבלי מרכיבים את הדרשה המחודשת של רב נחמן על המחלוקת התנאית המקורית בסוגייה בבבלי ראש השנה, שדנה במחלוקת בין ר' יהושע לר' אליעזר על החודש שבו נברא העולם, שהוא אותו חודש שישיראל עתידין להיגאל בו:

רבי יהושע אומר: בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל. מנלן? אמר קרא 'ליל שמרים' (שמות יב:מב) – ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית. ואידך: לילה המשומר ובא מן המזיקין.

בבלי ראש השנה יא ע"ב

הגמרא מביאה את שיטת ר' יהושע וסומכת אליו מדרש דומה לזה שמופיע במכילתא, ומיד שואלת

איך ר' אליעזר, הרואה בחודש תשרי את החודש הבריאה והגאולה, דורש את הפסוק. במקום להביא את שיטתו מתוך המכילתא, מייחסים העורכים לר' אליעזר את הדרשה של רב נחמן האמורא הבבלי.³ הבבלי משתמש באותה המילה – "משומר" – בשתי המשמעויות השונות שלה. ר' יהושע סובר שהתאריך משומר לגאולה, והבבלי מייחס לר' אליעזר את השיטה שהלילה משומר מן המזיקין. מכאן שורש המחלוקת בין המהרי"ל לראב"ן. המהרי"ל מאמץ את הגישה של רב נחמן (ומיוחסת לר' אליעזר), ולשיטתו השארת הדלתות פתוחות היא ביטוי לאמונה שבבילי הסדר הקב"ה שומר עלינו יותר מכל לילה אחר ואינו מאפשר למזיקים שונים להיכנס לתוך ביתנו. לעומת זאת, הראב"ן דוגל בשיטת ר' יהושע – הדלתות פתוחות כדי להראות שאנחנו מוכנים לגאולה שתבוא מיד.

ר' משה איסרליש (הרמ"א) ב"דרכי משה" מקשר בין שני הטעמים:

נוהגים לפתוח הדלת כשאומרים שפוך משום דאיתא באור זרוע שלא לנעול דלתות הבתים בליל פסח דליל שמורים וזהו אמונה בהקב"ה ובהבטחתו ובזכות הבטחה זו אנו נגאלים ולזה פותחים בשפוך הדלת כלומר ע"י זה ראוי לבא משיח.

דרכי משה, אורח חיים, סימן תפ (פולין, המאה ה'16)

המנהג עובר עוד גלגול, כשנוסף על המנהג שלא לנעול את הדלת, גם פותחים אותה בפועל בעת אמירת "שפוך חמתך אל הגוים". המנהג של הרמ"א הוא לפתוח את הדלת לרווחה ולהכניז קריאה לנקמה דווקא במרחב שבו הרגישו יהודים רבים את האיום מבחוץ. ההתנהגות הזאת, שבבילי רגיל הייתה נחשבת לתמוהה במקרה הטוב, ובמקרה הפחות טוב – אף עלולה להיות מסוכנת ביותר, אפשרית רק בבילי שיש בו הבטחה מפורשת מהקב"ה לשמור עלינו. בזכות הפעולה הזאת, שמפגינה את הביטחון בהבטחת ה', אנו נגאלים.

בימים אלה יהודים רבים מרגישים בטוחים פחות בעולם. יש תחושת איום שמרחפת מעל הכול. בנסיבות הקיימות, התגובה המיידית של רבים מאיתנו היא להיסגר בתוך הבית ולנעול את הדלת. דרך אחת לחוות את המנהג של פתיחת הדלת בבילי הסדר הוא מתוך פחד. בהיסוס נפתח את הדלת בהסתמך על כך שרק בבילי הסדר, ליל שימורים, הקב"ה מגן עלינו.

2 עיינו ישעיהו גפני, יהודי בבל בתקופת התלמוד: חיי החברה והרוח, ירושלים: מרכז זלמן שזר (1990), עמ' 167-172.
3 אין כאן מקום להאריך בהשתלשלות עריכת הסוגייה בבבלי ראש השנה.

בתוך ימי הקושי והאתגר,
פתיחת הדלת היא גם
פתח לאפשרות לעתיד
אחר, טוב יותר

שלנו לצאת החוצה. בתוך ימי הקושי והאתגר, פתיחת הדלת היא גם פתח לאפשרות לעתיד אחר, טוב יותר. כולי תקווה שנשאיר את הדלתות שלנו פתוחות לרווחה מתוך תחושת ביטחון, בהיותנו מוכנים לפרוץ החוצה ולהביא כמו ידנו לעולם את השינויים שיובילו לגאולה שלמה.

מייד בסיום הסדר נחזור למציאות של נעילת דלתות והסתגרות בבתים. דרך אחרת היא להתייחס למנהג כפתח לעתיד טוב יותר. הדלת פתוחה כאות למוכנות

אמר רבי אלעזר בן-עזריה

— נקודות לדיון —

- ◆ כמה זמן נמשיך לאחוז בסיפורים הכי ישנים שלנו? האם נניח לסיפורים בשלב כלשהו? איך אנחנו מתייחסים ומתייחסות לסיפורים מעברנו הרחוק, במיוחד כשכל מיני דברים כבר השתנו מאז?
- ◆ האם יציאת מצרים היא סיפור זמני? האם לדעתך ניתן יהיה להחליפו בסיפור גדול יותר של גאולה? או שיציאת מצרים נצחית?

— מעניין לדעת —

חלק זה הוא ציטוט מהמשנה (ברכות א:ה). השאלה שנשאלת בו היא, אם התורה מצווה עלינו לזכור ולהזכיר את יציאת מצרים גם בימות המשיח. כלומר, אפילו כשתהיה גאולה שלמה, שתשכיח מלבנו את הגאולה הקטנה של יציאת מצרים.

חכמים משיבים שכן! אבל רבי אלעזר בן עזריה (שפגשנו גם בחלק הקודם של המגיד) משיב שלא. במקום ימות המשיח, הוא סבור שהתורה מצווה עלינו לזכור ולהזכיר את יציאת מצרים בכל לילה ולילה, בעולם הזה.

הר"ד' ג'ייסון רוגוף הוא חבר בסגל ההוראה במכון הדר ישראל. הוא הוסמך לדבנות במכון הדר ומחזיק בתואר דוקטור מטעם בית המדרש לרבנים באמריקה (JTS). יחד עם ר' יהושע קולפ כתב את הספרים Reconstructing the Talmud (Hadar Press: 2014, 2019).

rogoff@hadar.org

